

Kulturmissbruk i medierna

Barnamord, mordbrand och gruppvåldtäkt. Tre av de mest avskräckande brott vi kan föreställa oss. Tre brott för vilka domar nyligen har fallit eller inom kort kommer att falla i Sverige. I alla tre fallen är de skyldiga utomeuropiska invandrare.

Detta faktum sätter igång märkliga processer i medierna. När journalister och experter söker förklaringar ligger kulturen där och guppar i svallvågorna kring utredningen, lockande därför att den erbjuder enkla motiv men förrädisk därför att den leder till felaktiga tolkningar och kan stigmatisera alla människor med samma kultur som brottslingen.

Även i renodlad nyhetsjournalistik skvalpar kulturella begrepp omkring. Ett exempel:

"-- Motivbilden hör hemma i den magiska föreställningsvärld som finns i Afrika, särskilt med influenser från Kongo."

Så sade åklagaren i en TT-text från den 7 februari om utredningen av mordet i Skogås på julafton 1999, för vilket tre personer från Kongo-Kinshasa senare dömdes för att i samband med djävulsutdrivning ha tagit livet av en elvaårig flicka. Menar åklagaren att det skulle finnas något i Afrikas "magiska föreställningsvärld" som sanktionerar mord? Om journalisten ställde den frågan så får vi inte veta svaret.

Många afrikaner tror på onda andar. Tre av dessa afrikaner, som bor i Sverige, får för sig att ett barn i deras närhet är besatt av djävulen och dödar barnet. Motivet sägs stå att finna i Afrikas magiska föreställningsvärld, trots att de tre dömda är omgivna av de flesta sociala och personliga problem vi kan tänka oss.

Många infödda svenskar -- infödingar -- tror på Gud. Det lär ha hänt att även svenska infödingar har dödat barn under rituella former. Tolkas det då som ett uttryck för kristen tro eller som ett anfall av religiös dårskap?

Ett annat exempel ur det snabba nyhetsflödet:

"Hans förlorade heder fick honom att tända på."

Så lät påannonseren i Aktuellt den 9 maj. Frasen fick mig att sätta mig kapprak i soffan. Några månader tidigare hade det avslöjades att de fyra killar som gripits misstänkta för att ha anlagt branden i Göteborg hade iransk bakgrund. Jag fruktade för vad som skulle hända om det visade sig att de tänt på för att straffa en syster som dansade därinne i lokalen i för kort kjol.

Men förklaringen visade sig vara en annan: killarnas kompisar som sålde biljetter hade vägrat att släppa in dem gratis. Puh! Det skulle åtminstone hindra att denna katastrof utnyttjades som slagträ i debatten om kulturellt betingade brott, tänkte jag. Tills jag hörde Jarl Alfredius och såg Aktuelltslaget där en reporter helt kort slog fast att motivet var "förlorad heder". Någon vidare analys följde inte.

Hederstanken är stark i Mellanöstern och Medelhavsområdet. Begreppet omfattar kollektivet och mobiliseras när någon i familjen, släkten eller klanen har blivit sårad. Hedersbegreppet för tanken till hedersmord och blodshämnd, handlingar som med all rätt sätter ett samhälle som det svenska i gungning.

I Aktuellt används hedersbegreppet när en invandrare har försatts i en pinsam situation och blivit förbannad. Vad kallas motsvarande känsla när en inföding i Sverige hyser den? Sårad stolthet. Och sårad stolthet ger inga associationer som skakar samhället.

Inom nyhetsjournalistiken finns litet utrymme för att analysera vad som egentligen avses med kulturbegrepp som "magisk föreställningsvärld" eller "förlorad heder".

Inom den fördjupande journalistiken finns utrymmet, och där hittar man också många goda exempel. Men även där kan kulturbegrepp missbrukas. Ett exempel:

"-- Det är inte lika fel att våldta en svensk tjej som att våldta en arabisk tjej. Den svenska tjejen får ju massor av hjälp efteråt och hon har nog redan knullat. Men arabtjejen får problem med sin familj."

Så sade en kille i en artikel i Dagens Nyheter den 11 februari, i efterdyningarna av det som då kallades gruppvåldtäkten i Rissne men som sedan enligt domen var ett fall av grovt sexuellt utnyttjande.

Det fanns skäl att publicera uttalandet; det hade kunnat leda till en konstruktiv debatt om relationen mellan invandrar- och infödingungdomar i svenska miljonprogramsområden. Men kärnfrågan i den debatt som artikeln satte igång blev: Är våldtäkt kulturellt betingat? Flera debattörer, bland annat från Rädda barnen, verkade vara beredda att svara entydigt ja på frågan.

Om man med "kulturellt" hade avsett något som gick att hänföra till den gruppkultur som i vissa fall kan växa fram bland söner till marginaliserade invandrare i Sverige så hade diskussionen varit relevant. Men med "kulturellt" avsågs istället något som kunde kopplas till Mellanöstern- eller Medelhavskultur.

Kvinnor i Mellanöstern har på många sätt en svagare ställning än i Sverige. Det är i vissa sammanhang motiverat att tala om kvinnoförakt. Men inget tyder på att våldtäkter skulle vara vanligare i Mellanöstern än här.

En försommarkväll i mitten av 1990-talet utsattes en somalisk flicka i tolvårsåldern för ett grovt sexuellt övergrepp i en skogsbacke i Morgongåva i Västmanland. Tre unga svenska killar misstänktes för brottet men utredningen lades ner i brist på bevis. Polisen som höll i utredningen är dock än idag övertygad om att killarna var skyldiga.

Brottet ledde inte till någon debatt. Än mindre gjordes några tolkningar som gick ut på att det skulle ha varit kulturellt betingat.

Sommaren 1999 förgrep sig ett gäng svenska och norska killar på en svensk flicka på Cypern. Inte heller det tolkades som ett uttryck för nordisk kultur.

Med Rissnedebatten i minnet kan man undra vilken fråga Aktuellt vill väcka. "Är mordbrand kulturellt betingat?" Och om motivet till Göteborgsbranden hade varit dumdristig nyfikenhet – att killarna ville testa om en hög stolar i stål och galon kunde brinna – vilken tolkning hade Aktuellt gjort då? "Hans förakt för den västerländska naturvetenskapens grundsatser fick honom att tända på"?

Det går att läsa in kultur i allting. Och visst, kultur har betydelse för människors uppträdande. Men inte reservationslöst för allt en människa gör. En stor del av våra handlingar styrs av annat än kultur – personlighet, livssituation, sinnestillstånd. Den journalist eller debattör som vill presentera bakgrunden till ett grovt våldsbrott för sin publik har ansvar för att dessa faktorer balanseras mot varandra på ett korrekt sätt.

Bland läsare, tittare och lyssnare i Sverige finns numera några hundra tusen som kan onda andar, hedersbegrepp och Mellanösterns kvinnosyn på sina fem fingrar. Många av dem skulle säkert vara intresserade av nyskapande analyser av hur den svenska kulturen odlat fram våldtäktsmän, pedofiler och massmördare. Är det något vi vill låna oss till? Inte? Då måste vi se till att inte heller utomeuropisk kultur ges överdriven betydelse i samband med brott. Mellan brott och kultur slås annars en länk som riskerar att fjättra stora grupper av människor.